

Monografie o grotesce

Východiskem monografie slovenské badatelky Silvie Pokrivčákové *Karnevalová a satirická groteska* (Garmond, Nitra 2002) je hypotéza o subjektivizaci hodnot jako dominantní tendenci posledních desetiletí, zasahující mj. též antropocentristicky orientovanou axiologickou soustavu uměleckých a společenskovědných disciplín. Příznak takto chápaných hodnotových změn společenského paradigmatu vidí autorka mimo jiné ve způsobu, jímž se uplatňuje groteskní obraznost jakožto jeden z tradičních výrazových prostředků pracujících s mechanismem iracionality jako legitimním prostředkem reflexe lidské existence a jejího vztahu k historicky i prostorově určeným souvislostem.

Pozornost Silvie Pokrivčákové se soustřeďuje na karnevalové a satirické principy grotesknosti v slovenské próze druhé poloviny dvacátého století, přičemž autorka při sledování tématu postupuje v soustředných kruzích genetického, strukturálně deskriptivního a recepčního aspektu s odkazy k problematice širšího literárněteoretického i literárněhistorického rámce.

Sympatickým shledáváme zejména důraz, který autorka klade na morfologicko-funkční (recepční) hledisko, jež je v jejím pojetí prostředkem určení distinktivních znaků tvůrčí metody jednotlivých autorů. Dochází přitom na jedné straně k závěrům, které na jedné straně potvrzují převládající interpretační vzorce (Dušan Dušek: *Náprstok*, Pavel Vilikovský: *Večne je zelený...*, Peter Pišťanek: *Rivers of Babylon*), ale na straně druhé neváhá problematizovat dosavadní petrifikovaný pohled například na tak jednoznačně přijímané dílo, jakým bezesporu v slovenském literárním prostředí je Jarošova *Tisícročná včela*.

Analýza stavby románové karnevalizace (magičnosti, grotesknosti), charakterizované ambivalentností, dialogičností, subverzivitou autorku vede k opačnému závěru, než jaký učinil Ján Števec, který v *Tisícročné včele* viděl ve shodě s Bachtinovou koncepcí důkaz sjednocujícího účinku karnevalizace jako syntézy biologického a historického fenoménu, „nízkých“ a „vysokých“ postupů ve svěbytném románovém prostoru. S. Pokrivčáková v polemice s tímto postojem staví do protikladu ambivalentnost karnevalizace (grotesknosti) a monologičnost ideologizace jako prostředku vytváření sféry sociální a historické jako neslučitelný konflikt, který je řešen ve prospěch ideologie, takže prvky grotesknosti zde slouží jako estetizující, ornamentální komponenty (Karnevalová groteska jako literární ornament). Autorka v tomto postupu spatřuje typický znak tzv. eklektického modelu socialistického realismu, který sice umožnil dříve tabuizované a kanonizované postupy rozrušovat a obohacovat novými trendy, avšak jen potud, pokud to neohrožovalo stabilitu základních světonázorových východisek, na nichž socialistický realismus stál.

Závěry interpretačních analýz lze hodnotit z dvojího úhlu pohledu: jednak pod zorným úhlem objektivního zhodnocení konkrétního materiálu (v tomto případě próz reprezentativních osobností slovenské literatury druhé poloviny dvacátého století), a jednak pod zorným úhlem literárněteoretického uvažování. Autorka přesvědčivě doložila potřebu zabývat se vedle strukturálně morfologické stavby díla jeho recepčními aspekty, tedy valencemi do oblastí estetiky, sociologie, psychologie, filozofie apod. s cílem zjistit jeho recepční „stopu“ v v kontextu vnímatele, ať už je jím čtenářský subjekt nebo

některá z jiných dimenzí recepční estetiky jako například kontext přijímající literatury. V tomto aspektu je nejzřetelnější návaznost její metody na výsledky tzv. nitranské školy a jejího cíleného výzkumu literárního díla jako aktu recepce.

Jak již bylo řečeno, Silvia Pokrivčáková pracuje s tezí, že recepční potenciál grotesknosti, charakterizovaný takovými principy jako demýtizace, dehierarchizace, synkrece vysokého a nízkého apod., je svého druhu nástrojem subjektivizačních tendencí, jež v posledních desetiletích zasahují všechny sféry lidského myšlení, markantně zejména v axiologické problematice. Celá její práce ovšem přináší na tyto názory svěbytnou odpověď: proti subjektivizaci předvádí pohyb přesně opačný – a sice snahu nalézt řád, hodnototvorný systém, zobecnění, tedy koneckonců objektivizující tendence. Jsme toho názoru, že právě toto napětí mezi dvěma póly lidské aktivity je zdrojem tvořivé vývojové dynamiky a také naděje, že je možné a smysluplné pokoušet se nalézat na subjektivní otázky objektivní odpověď jako posláním moderní vědy.

Milan Pokorný

Užitečný přehled ruské literatury 20. století, část druhá: tečky, vykřičníky a otazníky

M. Zahrádka – J. Sováková: Literturnyje tečenija i ličnosti russkoj literatury XX veka. II část. Západočeská univerzita, Plzeň 2000, 110 s.

Po prvním dílu (viz *naši recenzi Vyvážený kompromis. Sováková, J., Zahrádka, M.: Literturnyje tečenija i ličnosti russkoj literatury XX veka, 1890-1954. Západočeská univerzita, Plzeň 2000, 74 s. Opera Slavica 2001, č. 1, s. 64-65*) přichází nyní autorská dvojice Zahrádka – Sováková s druhým dílem přehledu ruské literatury 20. století. Její metodika je zjevná: vývojově pojatá stať a pak autorské portréty. Na počátku stojí období 1930-1955 uvedené zevrubnou statí. Je to výklad takřkajíc „zevnitř“, který popisuje spíše ideologické podmínky literárního vývoje v SSSR. M. Zahrádka zde úspěšně využil své koncepce tzv. úzké normy socialistického realismu, jak ji vylíčil v knížce *Jak vznikala úzká norma socialistického realismu a jak s ní ruská literatura bojovala* (Olomouc 1992). Již tam a nyní tu nebylo zcela zjevné, zda a jak proti úzké normě stojí norma „široká“ a zda spisovatelé bojovali za širokou normu a proti úzké, nebo spíše využívali liberálnějších a otevřenějších koncepcí (Lunačarskij, Bucharin, u nás je nepřekonaná koncepce Václavkova) k tomu, aby mohli psát alespoň trochu tak, jak sami chtěli. Nicméně – na rozdíl od mnohých – se domnívám, že socialistický realismus není umělá a jakoby vykonstruovaná koncepce, že vyrůstal z literární reality a že do dějin literatury obecně a ruské zvláště přirozeně patří, byť jinak, než se druhy myslelo. Sovětská ideologie tu sehrála podobnou úlohu jako klasicismus: z upravené a okleštěné reality udělala normu. Nejvýznamnější však není rané období socialistického realismu (Brit David Gillespie ve své antologii ruského románu 20. století uvádí jako příklad Nikolaje Ostrovského – *Jak se kalila ocel*), ale spíše pozdější, krizová, záchranná období (tání, perestrojka) prezentovaná třeba tvorbou J. Trifonova, V. Raspu-